

Sociologie en contrast: kennis, inkomen en sociale ongelijkheid

"Naar een gelijke verdeling van kennis, macht en inkomen!" Met deze leuze gaf in de jaren '70 de Nederlandse sociaal-democratie inhoud aan haar positie op het politieke strijdtoneel. De formulering laat zien dat de strijd om inkomen (en in het verlengde daarvan materieel bezit) niet langer de enige hoofdprijs van de maatschappelijke competitie is. Bij het bepalen van iemands plaats op de maatschappelijk ladder wordt kennelijk aan kennis, macht en inkomen een gelijkwaardige plaats wordt toegekend.

Traditionele sociologische stratificatiemodellen

Deze ontwikkeling in de sociaal-democratische ideologie correspondeert met een discussie in de sociale wetenschappen over welke modellen van de sociale stratificatie adequaat zijn. Tegenover het marxistische model opgeworpen visie dat er sprake is van een beperkt aantal van elkaar onderscheiden sociale klassen, die hun onderlinge verhouding ontleen aan beschikking over eigendommen (kapitaal-arbeid) en inkomen, staan modellen waarin de leden van de samenleving gradueel en op basis van meerdere criteria tegelijkertijd van elkaar verschillen. Verschillen in bezit en inkomen worden daarbij aangevuld met verschillen in opleiding en andere kwalificaties, politieke macht, senioriteit en ervaring, en sociaal aanzien. Op elk van deze aspecten kunnen leden van de samenleving verschillen van hun medemensen en

op basis van al deze verschillen samen krijgt men verschillende porties maatschappelijke beloning toegekend. Zulke 'statustheorieën' veronderstellen geen scherpe contrasten in onze samenleving, maar kleine verschillen die kunnen cumuleren tot een geleidelijk oplopende hiërarchie.

Een overeenkomst tussen zulke statustheorieën en klassetheorieën is echter dat beide veronderstellen dat er slechts één maatschappelijk ladder bestaat. In het ene geval heeft die ladder een oneindige hoeveelheid treden, in het andere geval slechts een beperkt aantal plateaus, waartussen verkeer moeilijk is. Juist in dit opzicht zijn de opvattingen zich aan het wijzigen.

Ongelijkheid in de praktijk

Met beide modellen van de sociale stratificatie kan men in de praktijk soms maar slecht uit te voeten. Een belangrijke en goed gedocumenteerde vorm van sociale ongelijkheid is de verdeling van materiële bezittingen. Ook in onze moderne massasamenleving kennen we behoorlijk grote ongelijkheid in deze bezittingen, maar deze zitten niet tussen wat men traditioneel de hogere en lagere statusgroepen noemt.

De top van de materiële consumptiehiërarchie wordt gevormd door een beperkt deel van de hoge statusgroepen, de economische elite. De leden van deze economische elite onderscheiden zich niet alleen door een comfortabele inkomenspositie, maar ook door werkzaamheid in het particulier bedrijfsleven (en niet bij de overheid), en beroepen waar leidinggevendheid een belangrijk aspect van de taak vormt.

Een andere vorm van sociale ongelijkheid in onze samenleving is de culturele ongelijkheid. Zoals er een elite is die zich bij uitstek op materiële consumptie toelegt, is er ook een elite die zich op culturele consumptie toelegt. Deze bestaat uit hoger opgeleiden, en personen die op basis van hun opleiding specialistische functies uitoefenen, in het bijzonder in de collectieve sector, zoals onderwijs en gezondheidszorg.

Maatschappelijk verdelingsproces

Met andere woorden: anders dan de sociaal-democratische leuze en traditionele sociologische stratificatiemodellen veronderstellen, zijn kennis en inkomen geen uitwisselbare vormen van sociale ongelijkheid, zij hebben uiteenlopende consequenties in het maatschappelijk verdelingsproces. Wanneer we de samenleving zien als een strijdtoneel waarin statusgroepen elkaar de toegang tot maatschappelijk beloningen betwisten, alsook zich door hun levensstijl ten opzichte van elkaar profileren, is er niet alleen een conflict tussen hoog en laag gaande, maar evenzeer tussen de groepen met een cultureel hoge status en economische hoge status.

Het verschil tussen economische status en culturele status blijkt van belang bij velerlei vormen van sociale ongelijkheid en op sommige gebieden hebben de verschillen tussen culturele en economische elite die tussen hoog en laag allang te hebben overvleugeld. Een gebied waarop dat bijvoorbeeld zo is, is dat van politieke stemgedrag en het daarmee verwante terrein van politieke waarden. Klassieke stratificatietheorieën zien in de links-rechts onderscheiding in de politiek een onderscheid tussen laag en hoog. Onderzoeksgegevens laten evenwel zien dat de gemiddelde VVD-stemmer zich nauwelijks in status onderscheidt van de gemiddelde PvdA-stemmer. Des te meer onderscheid is er daarentegen tussen de culturele elite en de economische elite in dit opzicht. Datzelfde geldt voor het verwante terrein van politieke en morele waarden.

Culturele en materiële status

Het onderscheid tussen culturele en economische status is niet nieuw, maar het is nog maar kort dat men er goed mee uit de voeten kan in sociologisch onderzoek. Het onderscheid blijkt bij een reeks van levenskansen en levensstijlen van groot gewicht te zijn. Naar aanleiding van een recent onderzoek naar de leefsituatie en levensstijl van een representatieve steekproef uit de bevolking van de provincie Utrecht, kan de navolgende conclusie trekken.

Zo blijkt dat men bij het beschrijven van de leefomstandigheden en de

leefstijlen van de Nederlandse bevolking niet met een eenvoudige laag-hoog tegenstelling kan volstaan. Er zijn grote verschillen tussen bevolkingsgroepen, maar zij lopen lang niet altijd gelijk op met het traditionele sociologische modellen van de sociale stratificatie, waarin met name de inkomens- en bezitsverschillen doorslaggevend zijn. Opleidingsverschillen (=kennisverschillen) vallen daarmee niet samen en hebben een minstens even grote invloed op de manier waarop de Nederlandse bevolking leeft en de machtsverhoudingen die tenslotte tussen de verschillende bevolkingsgroepen bestaan.

Harry B.G. Ganzeboom

Utrecht 14.11.1993

Geachte Heer Ganzenboom,

Tot onze grote spijt hebben wij u artikel " Kennis, inkomen en sociale ongelijkheid " niet in het geheel kunnen plaatsen in onze Almanak. We hadden voor uw artikel een bepaalde ruimte gereserveerd die bepaald wordt door de katernering.

Wij hebben geprobeerd om uw toestemming hiervoor te verkrijgen maar u was helaas niet meer bereikbaar. Wachten op uw terugkomst was voor ons onmogelijk vanwege de dead-line.

Het artikel is zo ingekort dat het het beste aansluit op het thema.

De versie die in de almanak gedrukt zal komen te staan heb ik bijgevoegd.

Wij hopen dat u hier mee akkoord kan gaan.

Namens Stichting Alcmæon Almanak,

Joan
Witteveen